

ОРГАНІЗАЦІЙНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Кравчук О.О.

к.ю.н., докторант НТУУ „КПІ”

Розглядаються основні засади організації системи суб'єктів управління майном державної власності та регулювання їх компетенції за чинним законодавством України. Розроблені пропозиції щодо удосконалення адміністративно-правового регулювання управлінської діяльності зазначених органів.

Рассматриваются основные начала организации системы субъектов управления имуществом государственной собственности и регулирования их компетенции по действующему законодательству Украины. Разработаны предложения по усовершенствованию административно-правового регулирования управленческой деятельности указанных органов.

The basic principles of organization of the subjects of state property management system and regulation of their jurisdiction under the current legislation of Ukraine are considered in the article. The conclusions and proposals for improvement of legal regulation in this area are made.

Ключові слова: управління майном, державна власність, органи управління.

Останнім часом відбулися значні зміни в законодавстві, що регулює суспільні відносини, які виникають в процесі організації та здійснення управління майном державної власності в Україні; утворені нові органи виконавчої влади, значна кількість органів ліквідовані або реорганізовані. Це обумовлює **актуальність** дослідження організаційної системи управління майном державної власності.

Різні аспекти організації системи державного управління, в т.ч. у сфері управління майном, розглядалися в працях В.Б.Авер'янова, І.Л.Бачило, Ю.П.Битяка, І.П.Голосніченка, Ю.М.Козлова, С.М.Корнєєва, В.Л.Пількевича, С.Г.Стеценка, О.О.Томкіної, О.Ф.Фрицького та багатьох інших учених-правознавців.

Організаційно-правове забезпечення управління державним майном в Україні було предметом наукового дослідження, проведеного В.Л.Пількевичем на рівні кандидатської дисертації, захищеної в 2006 році.

Проте враховуючи зміни в законодавстві за останні 5 років, у рамках дослідження адміністративно-правового регулювання управління майном державної власності в Україні, вважаємо за необхідне в цій статті дослідити основні засади організації побудови системи суб'єктів управління майном державної власності та регулювання їх компетенції в чинному законодавстві України, визначити проблеми, що виникають в розглядуваній сфері та виробити пропозиції щодо удосконалення адміністративно-правового регулювання організації та здійснення управлінської діяльності вказаних органів.

Вирішення зазначених питань сприяє розв'язанню загальнонаукової проблеми удосконалення адміністративно-правового регулювання управління майном державної власності в Україні.

В.Л.Пількевичем зазначалося, що державне майно в умовах соціальної, правової, демократичної держави має відіграти ключову роль в реалізації системи функцій держави та досягнення її стратегічних цілей, що визначені насамперед у Конституції України [1, 3].

Система суб'єктів управління об'єктами державної власності на сьогодні на законодавчому рівні визначена в ст. 4 Закону України „Про управління об'єктами державної власності”. До цих суб'єктів, відповідно до названого Закону, належать Кабінет Міністрів України (далі – Кабмін), Фонд державного майна України (далі – ФДМУ); міністерства та інші органи виконавчої влади, Національна академія наук України, галузеві академії наук; органи, які здійснюють управління державним майном відповідно до повноважень, визначених окремими законами; державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації, а також юридичні та фізичні особи, які виконують функції з управління корпоративними правами держави [2].

Загальні повноваження названих суб'єктів у сфері управління об'єктами державної власності визначені в ст. 5 – 10 зазначеного Закону. Окрім цього, майже для кожної із зазначених категорій суб'єктів окремими законами визначено права і обов'язки, що мають важливе правове значення під час реалізації їх компетенції в досліджуваній сфері.

Так, здійснення управління об'єктами державної власності відповідно до закону належить до компетенції Кабміну згідно з п. 5 ст. 116 Конституції України та відповідно до ст. 2 Закону України „Про Кабінет Міністрів України”, є одним із основних завдань Уряду. У рамках реалізації цього завдання статтею 20 названого Закону визначено здійснення відповідно до закону управління об'єктами державної власності, у тому числі корпоративними правами, а також делегування в установленому законом порядку окремих повноважень щодо управління зазначеними об'єктами міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, місцевим державним адміністраціям

та відповідним суб'єктам господарювання, забезпечення розроблення і виконання державних програм приватизації; подання Верховній Раді України пропозицій стосовно визначення переліку об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації [3].

Тому В.Л.Пількевич вказував на те, що ключова роль в управлінні державним майном – належить Кабміну як вищому органу в системі органів виконавчої влади, а також міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади, які здійснюють управління у вузько визначених сферах суспільного життя, включаючи сферу управління державним майном; при цьому серед цих органів ключова роль належить ФДМУ як центральному органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, що зумовлює об'єктивну потребу прийняття відповідного Закону України про ФДМУ [1, 13].

Повноваження ФДМУ визначені в ст. 7 Закону України „Про управління об'єктами державної власності”. Згідно з ч. 4 ст. 24 Закону України „Про центральні органи виконавчої влади”, положення цього Закону поширюються на ФДМУ, який є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, крім випадків, коли Конституцією та законами України, актами Президента України визначені інші особливості організації та порядку його діяльності [2; 4].

Аналіз повноважень Кабміну, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, в т.ч. ФДМУ, визначених Законом України „Про управління об'єктами державної власності” показує, що повноваження цих суб'єктів мають реалізовуватися здебільшого в формі правових актів управління. При цьому до компетенції Кабміну віднесено не лише організаційно-розпорядчі повноваження, але і повноваження із видання нормативних актів управління. Решта ж із названих органів, у т.ч. і ФДМУ, відповідно до Закону, мають організаційно-розпорядчі повноваження. Організаційно-розпорядчі повноваження у сфері управління майном державної власності мають і місцеві державні адміністрації [2].

Так, вирішення у межах і формах, визначених Конституцією і законами України питань управління майном та приватизації – віднесено до відання місцевих державних адміністрацій статтею 13 Закону України „Про місцеві державні адміністрації”. Повноваження місцевих державних адміністрацій у галузі управління майном визначені в ст. 19, 36 зазначеного Закону [5].

Особливості управління майном Національної академії наук України (НАНУ) та галузевих академій наук визначаються Законом України „Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу”. Відповідно до ст. 1 цього Закону, НАНУ, галузеві академії наук засновані на державній власності. Згідно зі ст. 2 названого Закону, майновий комплекс НАНУ та майновий комплекс галузевих академій наук складають усі матеріальні та нематеріальні активи, що обліковуються на балансах НАНУ та на балансах відповідних галузевих академій наук і організацій, віднесених до їх відання, і які закріплені державою за НАНУ та за галузевими академіями наук в безстрокове користування, або придбані за рахунок бюджетних коштів, а також коштів від фінансово-господарської діяльності та/або набуті іншим шляхом, не забороненим законом. Об'єкти майнових комплексів НАНУ та галузевих академій наук належать їм на праві господарського відання і передаються ними організаціям, що віднесені до відання НАНУ та галузевих академій наук, на праві оперативного управління з урахуванням особливостей, встановлених зазначеним Законом. Повноваження з управління об'єктами майнового комплексу НАНУ та галузевих академій наук визначені ст. 3 та 4 названого Закону відповідно [6].

Свої особливості має управління військовим майном – державним майном, закріпленим за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України. Повноваження органів військового управління та відповідних посадових осіб зі здійснення функцій управління названим майном врегульовані Законом України „Про правовий режим майна у Збройних Силах України”. Цим Законом визначено особливості статусу військового майна, обліку, інвентаризації, відчуження, утилізації та списання військового майна. Його дія поширюється не лише на Збройні Сили, але і на інші утворені відповідно до законів України військові формування та Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України. Відповідно до названого Закону, Міністерство оборони України як центральний орган управління Збройних Сил України здійснює відповідно до закону управління військовим майном, у тому числі закріплює військове майно за військовими частинами (у разі їх формування, переформування), приймає рішення щодо перерозподілу цього майна між військовими частинами Збройних Сил, в тому числі в разі їх розформування [7].

С.О.Чикурлій, що досліджував конституційно-правовий статус органів виконавчої влади України, наголошував свого часу на необхідності прийняття закону про міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, який повинен носити основоположний характер [8]. В 2011 р. прийнятий і вже набув чинності Закон України «Про центральні органи виконавчої влади», який містить норми, що врегульовують основні засади побудови компетенції міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та організації управління майном державної власності з боку центральних органів виконавчої влади.

Частиною 2 ст. 8 цього Закону передбачено, що міністр як керівник міністерства утворює, ліквідовує, реорганізовує підприємства, установи, організації, що належить до сфери управління цього міністерства, затверджує їхні положення (статuti), призначає на посади за погодженням з головами місцевих державних адміністрацій та звільняє з посад їх керівників, крім випадків, установлених законом, здійснює у межах своїх повноважень інші функції з управління об'єктами державної власності (аналогічні повноваження керівників інших центральних органів виконавчої влади передбачені в ч. 4 ст. 19 вказаного Закону). Статтею 17 названого Закону до основних завдань центральних органів виконавчої влади віднесено управління об'єктами державної власності. Повноваження міністерств та інших центральних органів виконавчої влади як уповноважених органів управління об'єктами права державної власності визначено в ст. 6 Закону України „Про управління об'єктами державної власності”. І хоча цей перелік є доволі детальним, він не передбачає всіх можливих повноважень з управління зазначеними об'єктами (не є вичерпним) [4].

Звернемо увагу на положення ч. 2 ст. 17 Закону України „Про центральні органи виконавчої влади”, якою передбачено, що в разі коли більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління, такий орган утворюється як агентство. Так, аналіз повноважень ФДМУ, що містяться в Законі „Про управління об'єктами державної власності” та в Тимчасовому положенні про Фонд державного майна України, затверджені постановою Верховної Ради України від 07.07.1992 № 2558-XII, дозволяють зробити висновок про те, що вони є управлінськими повноваженнями [9]. До управлінських належать і повноваження ФДМУ в сфері приватизації. Проте законодавець, приймаючи Закон «Про центральні органи виконавчої влади» не міг перейменувати ФДМУ в агентство, адже Фонд згадується в Конституції України. Зазначимо, що на нашу думку впровадження цієї норми було передчасним, адже воно не зовсім узгоджується з конституційним положенням Фонду державного майна в системі органів державної влади. Передчасність впровадження цього правила підтверджується і практикою, що склалася в останні місяці в процесі реформи органів центральної виконавчої влади в Україні. Так, наприклад в Положенні про Державне агентство України з питань кіно, затверджені Указом Президента України від 06.04.2011 № 404/2011, зазначено, що основними завданнями Держкіно України є внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері кінематографії та реалізація державної політики у цій сфері [10]. Основними завданнями Держтуризмкурорту України, відповідно до Положення про Державне агентство України з туризму та курортів, затвердженого Указом Президента України від 08.04.2011 № 444/2011, є реалізація державної політики у сфері туризму та курортів, а також внесення пропозицій Віце-прем'єр-міністру України - Міністру інфраструктури щодо її формування [11]. Як показує аналіз зазначених нормативних актів, управління об'єктами права державної власності – лише одна з функцій вказаних органів, причому далеко не першорядна (в Положенні про Держкіно вона зазначена в пп. 31 п. 4, а в Положенні про Держтуризмкурорту – в пп. 24 п. 4). Основними функціями зазначених органів є напрямки діяльності, що впливають із їх завдань щодо реалізації державної політики у відповідній сфері.

Варто звернути увагу на те, що Верховна Рада України, Президент України не визначені Законом України „Про управління об'єктами державної власності” в числі суб'єктів управління цією власністю. При цьому, згідно зі ст. 3 названого Закону, державне майно, що забезпечує діяльність Президента, Верховної Ради та Кабміну, управління яким здійснюється в порядку, визначеному окремими законами, – віднесено до системи об'єктів управління державною власністю [2]. Невизнання Парламенту та Президента суб'єктами управління державною власністю є вірним лише умовно, адже основними завданнями цих суб'єктів, дійсно, не є управління майном, проте Верховна Рада в ході внутрішньоорганізаційної діяльності, Президент України в ході організації своєї діяльності безперечно, здійснюють організаційно-розпорядчу діяльність щодо державного майна. Так, Законом України „Про правовий режим майна, що забезпечує діяльність Верховної Ради України” передбачено, що управління державним майном, яке відповідно до законодавства України знаходиться на балансі або у віданні Верховної Ради та забезпечує її діяльність (цілісні майнові комплекси підприємств та організацій, їх структурні підрозділи, будинки, споруди тощо), здійснюється органами і в порядку, визначеними Верховною Радою; розпорядження (відчуження) і передача державного майна, що забезпечує діяльність Верховної Ради та знаходиться на її балансі або у віданні, провадяться лише за її рішенням [12]. Окрім цього, глава держави має певні організаційно-розпорядчі повноваження в сфері управління майном державної власності (наприклад утворення, реорганізація, ліквідація (припинення) міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, що є юридичними особами).

Необхідно зупинитися також на врегулюванні в законодавстві установчих повноважень інших суб'єктів управління майном державної власності. Так, невдалим слід визнати формулювання норм щодо прав органів управління приймати рішення про створення державних підприємств, установ та організацій. Відповідно до ст. 19 Закону „Про місцеві державні адміністрації”, місцева державна адміністрація приймає рішення про створення, реорганізацію та ліквідацію підприємств, установ і

організацій, що належать до сфери її управління [5]. Створення, реорганізація, ліквідація організацій, що перебувають у їх віданні – належить до повноважень НАНУ та галузевих академій наук відповідно до ст. 3, 4 Закону „Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу” [6].

Зрозуміло, що до моменту створення підприємство, організація, установа не належить ні до відання, ні до сфери управління жодного органу. Орган виконавчої влади чи інший суб'єкт управління об'єктами права державної власності може створити юридичну особу з наділенням її певною частиною державної власності (або в окремих випадках без такого наділення), – і лише з моменту створення така юридична особа належатиме до сфери управління (відання) певного органу.

Закон „Про управління об'єктами державної власності” в ст. 6 передбачає, що уповноважені органи управління приймають рішення про створення, реорганізацію і ліквідацію підприємств, установ та організацій, заснованих на державній власності [2]. Зазначена норма теж не відображає галузевої чи функціональної компетенції того чи іншого органу управління – звичайно, що певний орган може реорганізувати чи ліквідувати лише юридичну особу, що належить до його сфери управління (відання), а створити він може нову юридичну особу. Розмежування цих організаційно-розпорядчих повноважень органів управління можливо здійснити шляхом окремого зазначення в текстах законодавчих актів компетенційних норм щодо повноваження створювати підприємства, організації, установи державної власності та окремо повноважень щодо реорганізації та ліквідації відповідних юридичних осіб, що належать до сфери управління (відання) органу.

Згідно зі ст. 6 Закону України „Про управління об'єктами державної власності”, прийняття рішень про створення, реорганізацію і ліквідацію підприємств, установ та організацій, заснованих на державній власності, – належить до компетенції уповноважених органів управління, якими є міністерства та інші органи виконавчої влади. При цьому до повноважень Кабміну в цій сфері, визначених в ст. 5 цього ж Закону належить лише прийняття рішень про створення, реорганізацію та ліквідацію господарських структур (державних господарських об'єднань, державних холдингових компаній, інших державних господарських організацій) і визначення центральних органів виконавчої влади, які здійснюють контроль за їх діяльністю. Це обумовлює питання, чи може Кабмін засновувати підприємства, організації, установи та приймати рішення про їх ліквідацію і реорганізацію? Ані названий Закон, ані Закон „Про Кабінет Міністрів України” однозначної відповіді на це питання не дають. Одним із першорядних напрямів діяльності Кабміну у сфері управління об'єктами державної власності, вказаних в ч. 2 ст. 5 Закону України „Про управління об'єктами державної власності”, – є визначення органів виконавчої влади, які здійснюють функції з управління об'єктами державної власності [2; 3].

Якщо на поставлене питання відповісти негативно, то виходить, що Кабмін може лише визначати орган управління державного підприємства, організації, установи, але створювати їх ні Кабмін, ані Президент чи Верховна Рада не можуть (адже виходить, що згідно із законодавством, це компетенція міністерств, інших центральних органів виконавчої влади (крім Кабміну), місцевих державних адміністрацій, але не Уряду і не Парламенту з Президентом). Звичайно, що така ситуація не є нормальною. Кабмін, під час віднесення того чи іншого державного підприємства, організації, установи до сфери управління певного міністерства чи іншого органу виконавчої влади, має зокрема на меті забезпечення управління відповідною часткою майна державної власності, закріпленої за вказаним підприємством, організацією, установою. Тому логічно, щоб питання ліквідації такого підприємства, організації, установи теж вирішував Кабмін, а не орган управління, який може прийняти рішення про ліквідацію навіть у випадку, якщо він просто не в змозі забезпечити ефективне управління (органи управління як правило є органами галузевими або міжгалузевими, і лише Кабмін є органом універсальної компетенції). Тож лише володіючи ситуацією в рамках всього масиву державної власності, відповідний державний орган має приймати рішення про ліквідацію державного підприємства, організації, установи.

Чинні на сьогодні правила створення, реорганізації, ліквідації державних підприємств, установ та організацій, – призводять до того, що в Україні є сотні і тисячі державних суб'єктів господарювання, які не визнаються жодним із органів управління. Так, є навіть спеціальний розділ «Упорядкування обліку юридичних осіб» Методики проведення інвентаризації об'єктів державної власності, затвердженої постановою Кабміну від 30.11.2005 № 1121, який зокрема встановлює порядок дій обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій (за територіальною ознакою) в разі виявлення на їх територіях Фондом державного майна України державних підприємств, установ та організацій, що за даними ЄДРПОУ належать до сфери управління органів державної влади, які цього не підтверджують [13]. Звичайно, цю ситуацію слід визначити вкрай неприпустимою. Причин цьому декілька. Це і зміна органів управління, і постійні реорганізації, перейменування цих органів, утворення нових та ліквідація старих. Сюди ж відноситься і наявність кількох державних реєстрів, на основі яких ведеться облік юридичних осіб державної власності. Таких реєстрів на сьогодні принаймні три (і це ще коли не брати до уваги реєстри, що ведуться податковими органами): це Єдиний державний реєстр підприємств та

організацій України (ЄДРПОУ), який ведуть органи державної статистики, державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, який ведеться державними реєстраторами, та єдиний реєстр об'єктів державної власності, який веде ФДМУ та органи управління. Бази даних перших двох реєстрів до речі так до кінця і не узгоджені – об'єднані вони не були, і так і залишаються окремими реєстрами. Звичайно, що ця обставина є суттєвим недоліком: по-перше, ведення додаткових реєстрів є додатковим державним регулюванням підприємницької діяльності, а, по-друге, на паралельне здійснення їх ведення державою в цілому витрачаються величезні кошти. Отже ситуацію з веденням кількох зазначених реєстрів із часом також слід буде вирішувати кардинально (принаймні від одного з реєстрів, на нашу думку, доцільно буде відмовитися).

Удосконаленню підлягає і правове регулювання відносин, що виникають під час оподаткування операцій із передачі майна державної власності з балансу на баланс, що здійснюються за рішеннями органів управління.

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо за необхідне зробити наступні **висновки і пропозиції**:

1. Організація управління майном державної власності в Україні полягає зокрема в створенні відповідної системи суб'єктів, уповноважених на здійснення такого управління.

2. До системи суб'єктів, уповноважених на здійснення функцій з управління майном державної власності в Україні належать Президент України, Верховна Рада України, Кабмін, ФДМУ, міністерства та інші органи виконавчої влади, НАНУ, галузеві академії наук, органи, які здійснюють управління державним майном відповідно до повноважень, визначених окремими законами; державні господарські об'єднання, державні холдингові компанії, інші державні господарські організації, а також юридичні та фізичні особи, які виконують функції з управління корпоративними правами держави.

При цьому як недолік необхідно відмітити те, що Президент України та Верховна Рада України, не визначені Законом України «Про управління об'єктами державної власності» в числі суб'єктів управління цією власністю.

3. Основною формою реалізації повноважень суб'єктів управління майном державної власності в Україні – є правові акти управління, шляхом видання яких такими суб'єктами забезпечується здійснення організаційно-розпорядчих повноважень.

4. До компетенції Кабінету Міністрів України як органу управління майном державної власності в Україні віднесено не лише організаційно-розпорядчі повноваження, але і повноваження із видання нормативних актів управління.

5. Доцільно розглянути питання щодо віднесення до виключної компетенції Кабінету Міністрів України повноважень зі створення, ліквідації, реорганізації державних підприємств, установ та організацій, та позбавлення цих повноважень інших органів виконавчої влади (останні, на нашу думку, повинні бути уповноважені вносити відповідні проекти та пропозиції); з цією метою слід внести відповідні зміни до законів України „Про управління об'єктами державної власності”, „Про Кабінет Міністрів України”, „Про центральні органи виконавчої влади”, „Про місцеві державні адміністрації”.

Принаймні в ст. 5 Закону „Про управління об'єктами державної власності” слід обов'язково передбачити право Кабміну приймати рішення щодо створення, реорганізації, ліквідації державних підприємств, установ, організацій (у т.ч. створених іншими органами).

6. Як недолік необхідно відмітити віднесення Законом України «Про центральні органи виконавчої влади» всіх повноважень з управління об'єктами права державної власності до компетенції міністра як керівника міністерства, керівника іншого центрального органу виконавчої влади. Керівник органу – не є органом виконавчої влади і не може безпосередньо здійснювати всю управлінську діяльність, що належить до компетенції органу. З огляду на таке вбачається за необхідне переглянути відповідні положення, що містяться в ст. 8, 17 названого Закону.

7. Управління об'єктами державної власності – є одним із основних завдань міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, які утворюються в Україні.

При цьому передчасним слід визначити впровадження в абз. 3 ч. 2 ст. 17 названого Закону правила, згідно з яким, у разі коли більшість функцій центрального органу виконавчої влади складають функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери його управління, такий орган утворюється як агентство.

8. Під час удосконалення організаційної системи обліку об'єктів права державної власності та в процесі регулювання підприємницької діяльності доцільно розглянути питання щодо об'єднання даних ЄДРПОУ та державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, поєднання функцій двох держателів різних реєстрів в одному органі, та забезпечення повного узгодження даних єдиного реєстру об'єктів державної власності з даними вказаних реєстрів.

9. При внесенні змін до Податкового кодексу України доцільно:

- абзац другий та третій пп. 136.1.16 замінити одним абзацом такого змісту: «якщо такі основні засоби отримані за рішенням органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування, прийнятими в межах їх повноважень а також у випадках, передбачених статтею 2 Закону України

«Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу»»;

- абзац другий пп. 197.1.16 доповнити словами: «а також у випадках, передбачених статтею 2 Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу»»;

Сучасний стан адміністративно-правового регулювання організаційної системи управління майном державної власності в Україні та активні процеси внесення змін до відповідного законодавства свідчать про те, що подальша розробка порушеної проблеми – є перспективною та актуальною.

Література:

1. Пількевич В.Л. Організаційно-правове забезпечення управління державним майном в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2006. – 20 с.
2. Офіційний вісник України. – 2006. – № 41. – Ст. 2726.
3. Офіційний вісник України. – 2010. – № 79. Ст. 2792.
4. Офіційний вісник України. – 2011. – № 27. – Ст. 1123.
5. Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20. – Ст. 190.
6. Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 30. Ст. 205.
7. Офіційний вісник України. – 1999. – № 42. – Ст. 14.
8. Чикурлій С.О. Конституційно-правовий статус органів виконавчої влади України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. / Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2008. – С. 5.
9. Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 39. – Ст. 581.
10. Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1238.
11. Офіційний вісник України. – 2011. – № 29. – Ст. 1252.
12. Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 48. – Ст. 407.
13. Офіційний вісник України. – 2005. – № 48. – Ст. 2998.